

Morfologija u ranome jezičnom razvoju

Stručnjaci se danas uglavnom slažu da proces jezičnoga usvajanja počinje i prije nego što se dijete rodi, no proteći će gotovo cijela godina dok se ne pojave prve smislene riječi. Naime, u priručnicima ćemo naići na opću tezu da djeca počinju izgovarati prve riječi u dobi od 12 do 20 mjeseci (npr. Clark 2001., Jelaska 2005.)¹. Naravno, neka će djeca to učiniti još prije, a nekima će trebati i pune dvije godine.² Pritom ta prva riječ sadržajno nosi i značenje cijele rečenice, npr. riječju *mama* dijete će izraziti da je gladno, da želi da ga se uzme, presvuče, pomazi i sl. (Kuvač Kraljević 2015)³. U toj prvoj godini njihova će se morfologija zasnivati uglavnom na jednostavnim oblicima kojima označuju jednostavna značenja.

Kako teče proces usvajanja?

Kad dijete počne značenja izražavati složenijim izrazima, početak će dodavati gramatičke morfeme: prefikse, sufikse, prijedloge, klitike te, naravno, stvarati oblike za padeže, rod, broj, vrijeme, lice itd. Taj proces ovladavanja spomenutim paradigmama može potrajati nekoliko godina, a ovisi ne samo o individualnim razlikama među djecom, nego postoje razlike i s obzirom na narav jezika te on neće biti jednak u primjerice hrvatskome, engleskome i mađarskome jeziku. E. Clark tomu navodi tri razloga: 1. neke se razlike u značenju pokazuju konceptualno složenijima od drugih i jednostavno ih treba duže učiti, 2. neke su paradigme manje pravilne od drugih, pa i za njih logično treba više vremena

.....
Da bi djeca usvojila glagolsku i imensku morfologiju, najprije moraju analizirati strukturu riječi koje su čuli u unosu, prepoznati što je osnova, a što afiks, pridružiti im odgovarajuća značenja i tada ih početi upotrebljavati u novim kombinacijama. Taj proces raščlanjivanja oblika i pridruživanja značenja preduvjet je usvajanju fleksijske morfologije (stvaranje oblika riječi, npr. *mama*, *mame*, *mami*; *volim*, *voliš*, *voli*), a potom i derivacijske morfologije, odnosno tvorbe riječi (*vlak*, *vlakić*, *kuća*, *kućica*).
.....

¹ Clark, E. V. 2001. Morphology in Language Acquisition. U: Spencer, A. i Zwicky, M. A. *The Handbook of Morphology*. Blackwell Publishing. Jelaska, Z. i sur. 2005. *Hrvatski kao drugi i strani jezik*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.

² Ovdje govorimo o urednome jezičnom razvoju. Različiti jezični poremećaji, koji se odmah ne mogu lako prepoznati, mogu se pojaviti u vrlo ranoj fazi djetetova jezičnoga razvoja.

³ Kuvač Kraljević, J. (ur.) 2015. *Priručnik za prepoznavanje i obrazovanje djece s jezičnim teškoćama*. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet. Zagreb.

i 3. jezična tipologija može također utjecati na proces morfološkoga usvajanja te spominje da se primjerice sufiksi usvajaju lakše i prije nego prefiksi, a što je jezik morfološki bogatiji, te će se kategorije ranije usvajati. U hrvatskome je zbog složene morfologije to razdoblje nešto duže.

Da bi djeca usvojila glagolsku i imensku morfologiju, najprije moraju analizirati strukturu riječi koje su čuli u unosu, prepoznati što je osnova, a što afiks, pridružiti im odgovarajuća značenja i tada ih početi upotrebljavati u novim kombinacijama. Taj proces raščlanjivanja oblika i pridruživanja značenja preduvjet je usvajanju fleksijske morfologije (stvaranje oblika riječi, npr. *mama, mame, mami; volim, voliš, voli*), a potom i derivacijske morfologije, odnosno tvorbe riječi (*vlak – vlakić, kuća – kućica*). Neki gramatički odnosi prelaze granicu riječi i prelaze u domenu sintakse, sročnost recimo, pa djeca npr. moraju naučiti uz koje brojeve ide jednina, uz koje množina. Kad djeca uče različite oblike riječi (sklonidbu i sprezanje), uče koja riječ pripada kojoj paradigmi, npr. hoće li množina imenice *konj* biti *konji* ili *konjevi*, jesu li *uha* ili *uši*, je li prezent glagola *vikati* kao *slikati* (*vikam*) ili je po drukčijem pravilu (*vičem*) itd.

Pretpostavlja se da djeca najprije uče pojedinačne primjere, a potom primjenjuju pravila. Što je paradigma morfološki i fonološki jednostavnija (npr. pravilni oblici bez glasovnih promjena), usvajanje će ići brže. Pretpostavlja se i da je redoslijed usvajanja morfema otprilike jednak (što je potvrđeno za engleski), ali je različita brzina kojom djeca tu usvojenost postižu (Jelaska 2005.). Pitanje redoslijeda morfema u morfološki bogatim jezicima kakav je hrvatski ipak je složenije jer je morfološki materijal mnogo raznolikiji i pojedini morfemi imaju više različitih uloga (npr. *-i* u obliku *kući* označuje dativ, jedninu, ženski rod).

Sklonidba i sprezanje

Prevladava mišljenje da se imenice obično usvajaju prije i u većoj mjeri nego glagoli, što ne vrijedi za sve jezike. Usvajanje padeža u hrvatskome ne ide lako jer uključuje nastavke ne samo za padež nego i za rod i broj, što stvara mnogo veći broj različitih oblika. Djeca usvajaju padeže tako što najprije imaju jedan oblik za sve, i to uglavnom nominativ, a potom još jedan, najčešće akuzativ zbog važnosti odnosa subjekta i objekta. U hrvatskome je vrlo rano potvrđen i dijelni (partitivni) genitiv u funkciji čitave rečenice, npr. *soka, vode* umjesto *daj mi sok/soka, ja bih pio vodu/vode* (Kovačević, Palmović i Hržica 2009.)⁴, što se može tumačiti snažnom kontekstualiziranošću ranoga rječnika.

U takvim izrazito flektivnim jezicima djeci otprilike treba nekoliko mjeseci da počnu na osnovi riječi stvarati različite oblike. Primjerice, tvoreći množinu, prvo će poći od osnovnoga pravila i na osnovu dodavati *-i* za nominativ množine, a postupno onda

⁴ Kovačević, M., Palmović, M., Hržica, G. 2009. The Acquisition of case, number and gender in Croatian. U: Staphany, U. i Voeikova, M. *Development of Nominal Inflection in First Language Acquisition: A Cross-Linguistic Perspective. Studies in Language Acquisition* 30. Mouton De Gruyter. Berlin – New York. 153–177.

usvajaju dodatna pravila. Dokaz su tomu pogreške koje djeca čine, pa tako iz oblika *sloni* možemo vidjeti da se dodatni morfem za tvorbu duge množine usvaja nakon oblikotvornoga morfema, a iz oblika *pasovi* vidimo da je dijete svladalo pravilo po kojem jednosložne imenice muškoga roda dobivaju dodatni morfem za tvorbu duge množine, ali još ne zna da postoje neke iznimke od toga pravila.

Kad dijete jednom nauči koji mu morfem treba za koje lice ili vrijeme, padež ili broj, to će pravilo poopćiti i primijeniti ga na kojemu idućem glagolu ili imenskoj riječi. Problem je u tome što neće svi glagoli biti pravilni niti će sve imenice ići po istoj paradigmati. Tada se javlja tzv. preopćavanje (eng. *overregularization*), kad se pravila koja vrijede za pravilnu (prozirnu) paradigmatu primjenjuju na sve, drugim riječima, ne provodi se dodatno pravilo (Hržica 2012)⁵. U hrvatskome bi to na primjer bili oblici: *ja plesam, on slaga, ja ću nađiti, oni plakaju, mene vidiiju* ili već spomenuta duga množina. Dijete postupno tijekom jezičnoga razvoja postaje svjesno da postoje različite paradigmati, pa se u različitim razdobljima uz preopćene oblike mogu čuti i pravilni.

Lice i broj, a u nekim slučajevima i rod (npr. u glagolskome pridjevu radnom) obilježja su glagolskoga sustava. Prvi glagolski oblici obično su u 3. licu jednine prezenta, imperativu ili infinitivu. Pritom i to ovisi o naravi jezika, a zajedničko im je svojstvo što manja morfološka obilježenost, tj. jednostavniji morfemi (zato će u engleskome to biti infinitiv, u hrvatskome 3. lice jednine prezenta i imperativ). Čimbenici koji utječu na odabir upravo tih oblika povezuju se i s čestoćom onoga što čuju u jeziku odraslih, ali i činjenicom da im je za 3. lice jednine obično potreban jednostavniji morfem. Visoka zastupljenost imperativa može se tumačiti načinom na koji se obraćamo djeci, a u proizvodnji se pokazuje da djeca ostale oblike, čak i prezent, često tvore upravo po imperativnoj osnovi (*ja ću brišiti, mama će dođiti, ja bi sađio, ja bi zovio, ja bi penji se, zovim*). Što se tiče kategorije broja, istraživanja za neke jezike govore da se ranije obilježava u imenica nego u glagola i da to počinje prije napunjene dvije godine (Clark 2001.), a kad su posrijedi nepravilni oblici, to svladavanje traje i po nekoliko godina.

Usvajanje sklonidbe i sprežanja ne mjeri se samo usvojenošću pojedinih paradigmati nego i upotrebom sročnosti, primjerice između pridjeva/zamjenice i imenice (*moja tata*), subjekta i glagola, odnosno zamjenice i riječi na koju se odnosi, za što je potrebno duže vrijeme.

Kad je posrijedi tvorba riječi, u hrvatskome još nemamo dovoljno podataka da bismo mogli znati usvajaju li djeca tvorenice kao gotove riječi ili prolaze kroz aktivni proces

.....
 Kad dijete jednom nauči koji mu morfem treba za koje lice ili vrijeme, padež ili broj, to će pravilo poopćiti i primijeniti ga na nekome idućem glagolu ili imenskoj riječi. Problem je u tome što neće svi glagoli biti pravilni niti će sve imenice ići po istoj paradigmati.

⁵ Hržica, G. 2012. Daj mi to napisaj: preopćavanja glagolske osnove u usvajanju hrvatskog jezika. *Suvremena lingvistika* 74. 189–208.

tvorbe. Prema podacima iz drugih jezika pokazuje se da su pri tvorbi riječi neki sufixi složeniji od drugih i obično se usvajaju kasnije. Na to utječe njihovo značenje, čestoća pojavljivanja te oblik.

Možemo se zapitati je li djeci teže svladati tvorbu oblika jedne riječi ili s pomoću sufixa proizvesti novu riječ? Smatra se da je proces tvorbe riječi ipak složeniji jer on uključuje i domenu stvaranja novoga značenja, za što je djetetu potrebno i znanje leksikona (Clark 2001.).

Zašto djeca „griješe”?

Kako djeca pohranjivanjem i proizvodnjom uče sve više riječi, počinju analizirati i njihovu unutarnju morfološku strukturu te prepoznavati korijene, osnove i sufixe u složenicama i izvedenicama. To je preduvjet da bi djeca mogla stvarati nove riječi, što se događa u dobi od oko 18 mjeseci do dvije godine. Otprilike od treće godine počinje stvaranje izvedenih oblika sufixima, i to uglavnom od imenica, npr. u dječjemu su jeziku vrlo česte umanjnice. Djeca to čine tako što polaze od oblika kojima dobro poznaju značenje, pa na primjer tek kad pridruže značenje deminutivnosti sufixu *-ić*, nakon nekoga vremena moći će ga dodati nekoj osnovi da bi stvorili novu riječ, umanjnicu muškoga roda (*slonić*, *vlakić*). Pritom se osim načelima plodnosti i čestoće, onoga što najčešće čuju od odraslih, vode načelima prozirnosti značenja i jednostavnosti oblika te teže što manjemu broju fonoloških promjena pri toj tvorbi (očekujemo da će *kruhić* sigurno svladati prije nego *kruščić*).

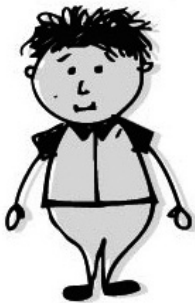
Iz vlastita iskustva znamo, slušajući najmlađe, koje jezične „pogreške” najčešće čine. Često upotrebljavaju tzv. prototipne morfeme, dakle one koji su češći i običniji, nerijetko

i izrazom jednostavniji, za oblik koji im treba. Oblike stvaraju tako da primjenjuju opća pravila i na riječi koje ne djeluju po istome načelu (spomenuto preopćavanje), na primjer u tvorbi prezenta reći će *hoćem* ili *možem* mjesto *hoću* ili *mogu* jer je u svim drugim glagolima završni morfem za 1. lice jd. *-m*; za 3. l. mn. *pisaju* mjesto *pišu*, *vikaju* mjesto *viču*; na osnovi prezenta i(li) imperativa tvorit će infinitiv (*perati zube*, *berati travu*, *brišiti ruke*), u množini će upotrijebiti dugi oblik koji očekivano dolazi na jednosložne imenice: *konjevi/konjovi*, u instrumentalu će imati *-om* i uz palatale: *mišom*, *prijateljom*, rjeđe će provoditi glasovne promjene: *u knjigi*, *na nogi* itd. Sve to pokazuje da usvajanje pravila ide postupno i da jezik zapravo funkcionira kao niz pravila na temelju kojih se generiraju gotovi oblici.

Smatra se da se osnova materinskoga jezika usvaja do otprilike četvrte godine života (Kuvač Kraljević 2015.), kad dijete ovlada osnovnim rječnikom i gramatikom, no taj je proces daleko od završenoga, pogotovo kad su posrijedi složene jezične strukture. Naravno, u predškolskome razdoblju i mala razlika u dobi, npr. između petogodišnjaka i šestogodišnjaka, može se pokazati statistički relevantnom za njihovu jezičnu sposobnost (Kuvač Kraljević i sur. 2015.)⁶. S obzirom na novija istraživanja o jezičnim obilježjima odraslih govornika o jezičnome se razvoju može govoriti i kao o cjeloživotnome procesu. Ipak, kad je o morfologiji riječ, možemo reći da je taj proces u većine djece završen s ranim jezičnim razvojem, dakle do polaska u školu, a poslije može biti riječ samo o doradi ili dopuni (Kuvač Kraljević 2015.).

Oćeš dođiti?

Nećem,
moram zoviti tatu.

⁶ Kuvač Kraljević J. i sur. 2015. *Probirni test jezičnih sposobnosti*. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet. Zagreb.